

Te Keo o Aotearoa

WITH WHICH IS INCORPORATED TE TOA TAKITINI.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Nama 92

HASTINGS

Aperira, 1929.

TE RA ARANGA.

No te 30 onga ra o Maehe nei i whakamaharatia ai e te ao karaitiana puta noa te Aranga o te Karaiti i te mate. Ko te ra tino nui whakaharahara tenei o to tatou whakapono. E rite ana ia ki te poutokomanawa i te whare. I mea ai te Apotoro a Paora "Mei kuaa a te Karaiti i ara he moumou nei to koutou whakapono (I Kori 15, 14.)

Kotahi putanga o tenei ra i te tau. Ko tona mehua ko te rakaunuitanga o te marama i a Maehe i a Aperira ranei. Engari kia kuaa tatou e wareware ko te ratapu e puriatia nei e tatou he whakamaharatanga ki te aranga ano hoki o te Karaiti. "I te ra tuatahi o te wiki ka haere ratou ki te urupa. Ka mea te anahera kia ratou: Kaore ia i konei, engari kua ara. "Ruka 24, 1, 5, 6.

Ki te tangata whakapono he tino taonga tenei ra. Ka hari wairua ia, no te mea ka whakapumautia tona whakapono ki te Tama a te Atua. Ki te tangata noa he hari ano tona. He hari noa. Ko to te ao hari—he hararei hoki aua ra. He piki-niki nga mahi he wairangi noa.

I nga ra Reneti e whakapoururu ana te ao karaitiana me te tukinotanga me nga mamae o te Karaiti. No te Paraire Pai ka tumutu te pouri tuaikerikeri. Ka ripekatia a te Karaiti, ka mate, ka tanumia.

I te atatu i te ra tuatahi o te wiki—i te Ra Aranga ka tino tuturu te mohio o nga akonga kua tino ara to ratou Ariki, a ka kite akanohi hoki i a ia, ko te tino haringa i hari ai. Ko te Rongo-Pai nei tenei. Pena hoki i mate tonu atu a te Karaiti kaore i ara ake he rongo-kino tera. Na te aranga ake ka uaua nei nga Apotoro ki te kauwhau i tenei Rongo-Pai ki te ao katoa. Mk 17, 15.

He mea Panui e Rev P. Hakiwai me P. H. Tomoana, he mea ta e te Cliff Press, Queen Street, Hastings, H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Reo o Aotearoa

With Which is Incorporated Te Toa Takitini.

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,
Me penei nga reta "Te Reo O Aotearoa," Box 300, Hastings.

956

TE REO O AOTEAROA Aperira, 1929.

He ra nui tenei, he ra hari, he ra hakari. Kaore ia i ta te ao whakanui, engari i ta te wairua. Ko te hari-Atua kaore e oti i to te tangata turituri, engari i te reo iti, ngawari, hinegaro ma, ngakau whakawhetai. Eph 5, 19.

Ko te Aranga te mea nui i whakaririka ai nga Apotoro ki te kauwhau i a te Karaiti ki te ao katoa. Mahi 4, 2. Rom. 6, 5, etc. Ahakoa e ara ano te katoa, engari ko te hunga i whakapono kia te Karaiti e ara ki te rangatiratanga o te Atua. I Teharo 4. 16.

Ka haere mai tenei ka raungaiti nga Apotoro. Ko Hoani i ona ra o te kaumatuatanga ka noho ki te moutere o Patomo. Ka horapa ana akoranga ki nga waahi o Ahia. Ka puritia e enei waahi te hakari o te ra Aranga i te toru o nga ra i muri iho i te hakari o te Kapenga, 14 onga ra o Nihana. Ko te hahi o Roma puta atu ki Oropi. i runga i ta Paora me Pita whakaakoranga, pupuri ai i te hakari nei i te wiki o te Kape-nga, i te Ratapu i te ra Aranga. Ka taupatupatu nga ra nei He ra ke ta te Hahi o Ahia, he ra ke ta te Hahi o Oropi. I tae a Porikapa ki Roma i te tau 158 ki te whakamatau kia kotahi te ra hei pupuri ma te katoa. Kaore i taea. I te tau A.D. 196 ka puta te kupu a Wikita (Victor) pihopa o Roma: ko te hunga kaore e rite te pupuri ki ta nga hahi o Oropi me pei atu. I te Hinota o Are (Arles) A.D. 314 ka whakataungia kia kotahi te ra hei puritanga ma te katoa. I te tau A.D. 325 ka whakaungia e te Hinota o Naihia kia puritia taua ra e te ao katoa i te ra tuturu ake i ara ai a te Karaiti. No te Hinota o Anatioka A.D. 341 ka kitea he tino wehe tonu ta nga hahi o Ahia, tapahia atu ana. Ko Ingarangi i aru i nga whakaakoranga a te Hahi o Epeha, ara o Ahia. No te taenga o Akutini ki Ingarangi ka whakamutua te aru i o Ahia akoranga ka tango i o Oropi a mohoa noanei.

Na. ki te mea kua ara tahi koutou me te Koraiti, rapua nga mea o runga, o te wahi e noho mai nei a te Karaiti i te ringa matau o te Atua. Whakaaroa nga mea o runga, kauaka o te whenua. Korohe 3, 1—2.

I ara ake ano a te Karaiti, i te toru o nga ra, i pera me ta nga karaipiture. I Kori 15, 1.

Kaua ano e tukua o koutou wahi hei mahi he ki te hara: engari tukua atu koutou ki te Atua, he hunga kua ora i roto i te hunga mate, me o koutou wahi hei mahi tika ki te Atua. Rom. 6. 13.

TE TAIMA-TEPARA A TE PIHOPA O AOTEAROA.

- Maehc 3. Hui hura i te kohatu o Ta Timi Kara i Turanga.
 4. Komiti mo nga tamariki mo te Kura Minita.
 5. Heretaunga.
 6. Whakapuare i te Whare-minita i Porangahau.
 7. Hehitingi.
 8. Motoka ki Rotorua.
 9. Tereina ki Akarana.
 10. Powhiri a te iwi Maori o Akarana i te Pihopa ki
 Tipene.
 7 p.m. Kauwhau ki nga iwi e rua i a Meri
 Whare-karakia Parnell.
 11 p.m. Kerene Hotera, kia kite i tetahi pakeha
 e hiahia ana ki te tuku mai i nga ipu
 koura mo te Hapa a te Ariki, hei aroha
 maana ki te Hahi Maori.
 1 p.m. Powhiri a te Kawana Tianara ki reira
 tina ai.
 2.30 Ropu Wahine Karaitiana.
 5.30 Karakia i nga tamariki o te Kura--minita,
 St. Johns, Tamaki.
 12. 11 a.m. Whai-korero ki te Ropu-minita (Clerical
 Society) o te Pihopatanga o Akarana.
 3 p.m. Whai-korero ki nga tamariki o Kings
 College.
 13. Tereina ki Hamutana, Pihopatanga o Waikato.
 7.30 p.m. Whai-korero ki te Hinota.
 14. 10.30 a.m. Karakia mo nga Minita Maori. Hui a
 nga Minita Maori.
 15.-17. Ngaruawahia.
 18. Akarana.
 19. Tereina ki Whangarei. Marae: Ngararatunua.
 20. 8 a.m. Hapa.
 11 a.m. Karakia.
 3 p.m. ka tae ki Taita.
 21. 11 a.m. Karakia.
 2 p.m. Hura kohatu Ka haere ki Pakanae.

22. 11 a.m. Karakia.
3 p.m. Ka tae ki Kaikohe.
 23. Hui Komiti Tumnaki ki Kaikohe.
 24. 8 a.m. Hapa.
11 a.m. Karakia
3 p.m. Karakia mo nga iwi e rua.
 25. Ka tae ki Matangirau 3 p.m.
 26. 11 a.m. Karakia.
3 p.m. Ka tae ki Peria.
 27. 11 a.m. Karakia
3 p.m. Ka tae ki Ahipara.
 28. Ahipara.
11 a.m. Karakia. I te ahiahi ka tae ki Te Kao.
 29. Paraire Pai. Kei Te Kao nga karakia.
 30. Ka hoki ki Kaitaia.
 31. Kei Kaitaia.
- Aperira 1 Ka hoki.
2. Kei Akarana.
 3. Kei Paeroa. Karakia Whakau.
 4. Rotorua.
 - 5-12 Haki Pei.
 13. Tereina ki Nu Paremata. Taranaki.
 14. 11 a.m. Parihaka.
3 p.m. Marae.
7 p.m. Whare-karakia o Meri Nu Paremata.
 - 15-16 Takiwa ki Taranaki.
 17. 7.30 Karakia huihui ki Waitara.
 18. Waitara.
 19. Tereina ki Otaki.
 20. Otaki marae.
 21. 8 a.m. Hapa.
11 a.m. Karakia Whakau.
2.30 p.m. Marae.
7 p.m. Karakia huihui.
 22. Petone.
 23. Papawai
 24. Aorangi.
 25. Foxton.
 - 26-28 Whanganui me Putiki.
 - 29 Ka hoki ki Haki Pei.
- Mei. 3. Ka haere ki Poneke.
4. Ka tae ki Nelson.
 5. 11 a.m. All Saints, Nelson.
6:30 p.m. Cathedral.
 - 6 & 7 Motueka.
 8. Whai-korero ki Nelson.
 10. 7.30 a.m. Ka haere ki Okoha.

11. Ka tae ki Blenheim.
12. Kei Blenheim.
- 13 me 14. Kei Waikawa.
15. Ka tae ki Christchurch.
16. Kauwhau ki te Hui-a-tau a te C.E.M.S. i Omaru.
- 17-30 Kei te Pihopatanga o Christchurch.

TE MANA O TE WHAKAPONO.

E ki ana a Rev. R. J. Campbell o Ingarangi kei runga tonu i te katipupuhi a Amerika raua ko Ingarangi e noho ana. Ko te nuinga o te tangata kaore i te whakaae ki tenei korero, no te mea he taina he tuakana raua. E ki ana ia waiho atu a Amerika i kona whariterite ai i ana mea whawhai, engari ko Ingarangi me ahu ki nga mana whakariterite (Arbitration Courts), hei pupuri i te maungarongo a tae noa ki te wa e riro ai te mana o te ao i te whakapono.

TE INGOA NEI, AOTEAROA.

Ki te Toatakitini, kua huaina nei te ingoa hou inaianei, ko Aotearoa, tena koe. Tena koe e paoho nei to reo ki te Motu katoa. Tenei nga utanga hei mau atu mau, kia rongo mai nga iwi o nga waka e whitu, no te mea e whitu nga waka e whitu nga Mauri.

Mo te ki na te wahine a Kupe i tapa te ingoa o te ika a Maui ko Aotearoa, e he ana. Kei roto i te karakia a Maui i te wa i hiia ake ai e ia taana ika a Tonganui. Ka ea ki te ao ko Aotearoa.

Taranga—Uengakiteao

Mauimua Mauiroto Maupae Mautaha

Ko enei nga tamariki i whanau tika mai.

Ko Mauitikitiki-a-Taranga i whanau whakatahe mai. Ka whiua e to ratou whaea ki te moana. Ka whakatika mai te tangata o te wai a Potipoti, ka whangaitia te whanauwhakatahe nei. Ka oti. Ka ora. Ka tangata.

Ko Potipoti he uri no te ika a Maui no Tonganui. Ka tae a Potipoti ka whakahokia ake te tamaiti nei a Mauitikitiki ki te ao nei, ara ki te one i Kurawaka. I te po ka haere ki te whare o ratou matua. Ka moe i roto i ona tuakana. Ka kite te whaea tokorima ke e takoto ana. I te ata kua ngaro. Ko te ahua o te tamaiti nei i ahu mai i a Tonganui, ara tona mana me te mauri hoki.

He roa nga whakamarama me whakapoto ake. Ka whanui te mohio o nga matua me nga tuakana ki te tamaiti nei ka huaina tona ingoa ko Mauitikitiki-a-Taranga. Ko tona ahua i taua wa he atua he tangata.

I te po ka moe te tamaiti nei ka kite i taana ika, kua tae ano ki roto i te moana, e ki mai ana me tiki atu ia, me hari ake ki te aoturoa. Ka whakaae atu ia. Ka oho ake ka korero ki ona matua. Kaore i whakapono nga matua. Na konei i whakamahara ai ia i ona tuakana kia haere ratou ki te hi ika.

Ka haere te tamaiti nei ki te tiki i te kauae o to ratou tipuna o Murirangawhenua hei matau maana. Ka kohakitia mai e ia, aue rawa ake kua riro ke mai. Me whakamarama: Kaore i motokia te ihu kia toto ka pani ai ki te matau kia kakara ai. Kei te he. Kei te kakara tonu te kauae nei.

Ka hoe ratou ka tae ki te waahi i mohio ai te tamaiti nei. Ka karanga ia me tau i konei. I a ratou e hi ana ka kakai ake te ika nei. Ka karanga ia ki ona tuakana ki te kukume i taana aho. Ka peke mai te tokowha kukume noa kaore i korikori. Me whakamarama: Kaore i pena kia pau nga hau e wha. Ka karanga a Mauitikitiki ki ona tuakana kia homai taana aho. Te rironga mai i a ia, ka timata taana karakia:—"He aha tau e Tonganui e ngau whakatuturi ake i raro. Pupuhi te hau o rangawhenua. Ka rukuruku ka heihei. Ka rukuruku ka ea ea. Ooi, Kooputangaroa. Ka ea. Ka eke, Ka ea ki te *Aotearoa*! Tearoatangaroa. Tangaroa mehaa." Mutu rawa ake te karakia ka maroke to ratou waka ki runga i te tuara o taana ika. Te korikori te ika.

I konei ka whai kupu ia ki ona tuakana kia kaua e raweketia taana ika i muri i a ia. E haere ana ia ki te kawe i te maawe o te ika ki Hawaiki. No tona whitinga ka kroero ia ki o ratou matua kua eke taana ika. Ka mutu taana mahi i te maawe ka hoki ia. Tae rawa atu kua patua taana ika e ona tuakana ki te rakau. Koia i pokopokorua ai, i maunga ai. Mehemea kaore i raweketia takoto mania ana teneimotu. Kaore he pukepuke. I konei ka tapaina e Mauitikitiki te ingoa o taana ika ko Aotearoa. I raro riro i te kopu o te moana ko Tonganui te ingoa o te ika, eke ka ea ki te aoturoa ko *Aotearoa*. I konei ka timata te wehe o Mauitikitiki i ona tuakana mo to ratou kino ki a ia. Ka hoki ratou ki Hawaiki.

Kua tae tenei ki te wa i heke mai ai. Ka moe a Mauitiki tiki i taana wahine, ka whanau ana tamariki. Ka mahue atu i a ia a Hawaiki ona matua me ona tuakana ka whiti mai ka noho ki runga i tona tipuna ika.

Ko te mauri tenei i ea ake ai tenei ika ki te ao nei, hei matua whenua mo Maui me ona whakatipuranga katoa a tae noa mai ki tenei ra e ai te korero.

Koia tenei ko te whakapapa:—

Mauitikitiki-a-Taranga—Uwirakiteao

Ngainui

Ngairoa

Ngaipehu

Ngaiairiki

Te Ihutataraiangoa

Te Manuwaerorua—Te Herengaawatea

Toikairakau—Tekuranuiomonoa

¹Hatonga, ²Rauru—Matangiawhiowhio, ³Awamorehurehu.

Tahauri (Ko Matangiawhiowhio na Kupe kapene
o runga i a Matahoru. Ko te whakapaku-
Tahatiti hatanga tenei o te ope haere mai ki te
hunga whenua.)

Ruatapu

Tamakitera

Tamakihikurangi

Tarawhata

Hinemataroa—Taneatua

Paewhiti—Tamatea-ki-te-Huatahi

Ueimua, Tanemoeahi, Tuhoe, Uenukuraiiri.

Murakareke

Tamapokai

Tamakitekaronga

Te Whakautauta

Kanuheke

Turumakina

Te O

Heemi

Tuhitaare

Heoi kia ora te Reo o Aotearoa me nga iwi o te Motu
Na to koutou huanga.

TUHITAARE HEEMI

TE RARU O TATOU O TE IWI MAORI.

Rotorua,

25th March, 1929.

He tangi, he mihi ki o tatou morehu kaumatua, ki o tatou tupuna, matua, taina, tuakana, ara ki nga kawai katoa o tatou waka o Te Arawa, Tainui, Matatua, Horouta. Takitimu, Kura Haupo me Te Tokomaru, i whakatokia nei e o tatou tupuna i era ra ki runga ki te mata o Te Aotearoa puta noa atu ki Te Waipounamu.

Kia ora katoa ano o tatou kaumatua, nga kai hautu i runga i nga "Waka" o enei ra, nga putunga ano hoki toto o era o tatou tupuna kua ngaro ki Te Po.

E hara he nui no te ngakau mamae, no te ngakau pouri mo tatou mo te Iwi Maori e Whawhai nei i ta tatou whawhai nui whakaharahara ki nga uauatanga, taumahatanga, poharatanga, matekaitanga (Great struggle for very existence) o enei ra, i nga ra o Te Pakeha.

Te take i huaranga ake ai enei whakaaro i a au, he titiro noku ki o tatou ahua ki o te Maori raua ko te Pakeha. Ahakoa enei iwi e rua kei raro i te mana o te Kingi kotahi, ahakoa o raua kaha ki te hapai i nga mahi e tika ai raua tahi ka kite tatou ka rite tonu ta raua tukino tetahi i tetahi, te puahaeae, te tawai me etahi atu ahuatanga kei te mohio tatou. Otira maku e ki ake ko taua iwi ko te Pakeha te iwi kaha rawa te tukino ia tatou i te Maori. A muri ake nei ka whakamarama ai au i te take i korero penei ai au.

Tera i te timatanga o te hanganga o te huarahi tereina (Railway) mai i Taupo ki Rotorua, ka uru etahi o nga tamariki tane o Te Arawa me Matatua ki reira mahi ai. Kei te wha tekau (40) pea ratou. He pakeha o ratou hoa mahi engari he tino nui ke atu nga pakeha.

No tenei tau ano ka whakamutua te mahi a nga tangata i reira. Ko nga Maori katoa ka tino whakamutua, a, kaore rawa i whakawhiwhia ki te mahi engari ka tereputia atu ki o ratou kainga ma ratou ano ratou e kuhu atu. Kaore rawa tetahi wahi o o ratou tikiti hokihokinga ki o ratou kainga i utua e nga kai whaka-haere i te mahi. Ko nga pakeha i whakamutua i reira, i whakawhiwhia ki te mahi, i na ra ka tukua hoki ratou ki te mahi i te huarahi tereina e puta ana ki te Tairawhiti (East Coast Railway) I utua ratou mo nga ra e toru kahore nei ratou i mahi i muri iho i te whakamutunga i ta ratou mahi, a, ko nga Maori-Kore rawa tetahi kapa pango.

E korero whanui tonu ana au i enei korero hei kororeroro, whakaaroaro, whiriwhiri ma te iwi. Notemea he take tenei e ahei ai tena tangata, tena tangata ki te hamumu, ki te whakapuaki hoki i ona whakaaro. No reira he aha tatou kia noho

puku tonu. Mehemea he whakaaro rangatira to te Pakeha ki a tatou ki te iwi Maori tera aua tamariki e whakawhiwhia ki te mahi, a, tera ranei e whakamutua te mahi a etahi o nga pakeha me etahi o nga Maori, kia orite katoa ai.

He tika tokorima o aua Maori i whakamutua nei te mahi i whakahokia ano ki te mahi notemea he tangata Uniana (Unionists) hoki ratou. Tera pea he tangata Uniana katoa nga tangata Pakeha i mahi ki reira. Otira ko wai ka hua, ko wai ka tohu.

Tera pea etahi tangata e ki he mangere no nga Maori i pera ai te ahuatanga. Mehemea koirā, ka tahi te mea whakama-Engari ahakoa ano, he aha te iwi kei runga kei te mata o te whenua e noho ana he nui nga tangata o ratou e ngoikore ana ki te mahi-a-ringa.

Ko te patai tenei:—"He aha i whakamutua ai te mahi a nga Maori anake, a, i kore ai e whakaorititia?" Ko ia nei taku whakautu. He whakautu poto noa iho. "Na te kiri e mau nei i a tatou i te Maori. "Hei nga ahuatanga penei, mehemea he moni tetahi o nga mea kei roto e pokepokea ana, ka ata neke atu te Pakeha ki mamao atu i a tatou titiro mai ai a ka tawai mai hoki. "E koe e te kiri mangu, kaati mai koe i kona wheru ai i roto i te pohehetanga, i te maramatanga-kore."

No reira e te iwi ahakoa pewhea to tatou kaha ki te whai i te matauranga o te Pakeha, ahakoa mau i a tatou, kore rawa e kitea tetahi huarahi e rite ai to tatou kaha, mana, ki to te Pakeha. Na te aha? E hara i te mea na te kore e manawa nui, e ngakau hihiko, e whakakaha. Kei te kaha tonu. I na tonu hoki tatou e rapu nei i te matauranga hei tika mo tatou ano. Ka whakautu ano au-Na te kiri mangu e mau nei ia tatou.

Me titiro atu e tatou ki te iwi kiri mangu o Awherika (African Negroes) Kaore nga Pakeha e whakaae kia haere ratou i runga i nga wahi tika o te tiriti, i nga wahi e ahei ana te tangata ki te haere. Nui atu to ratou whakahawea ki aua tangata kiri mangu.

Ko taku whakaaro ma te mau rawa o te kiri Pakeha ki runga ki a tatou tamariki, mokopuna, a nga tau maha e haere mai nei, a, ma te ngaro rawa o te kiri mangu o o tatou tupuna, e taea ai e te Maori te whai nga takahanga waewae o te Pakeha kua kore pea e kiia i tera wa he Maori tuturu engari he KAIHE. (Castes). He iwi manaaki te Pakeha i te tangata ki te hiahia ia. He tino tika he nui nga painga a te Pakeha mo tatou mo te Maori, engari maku ano e ki ake, he nui ke atu ona kino e raupatu nei ia tatou.

Ehara enei korero i te he. Me ata titiro e tatou ka kitea ai te tika. I te hui nui a te Puera ki Ngaruawahia i powhiritia ai e ia nga iwi katoa o te Motu, ka rongo au i nga korero a o

tatou tangata tohunga ki te whakatakoto korero, a Pihopa Peneti, a Ta Apirana Ngata, me Tahupotiki. He tino nui te miharo o a ratou korero engari ko nga korero i tino kaha te maunga i au ko a Ta Apirana Ngata. Ko ana korero mo te ahuatanga o nga tai-tamariki Maori i enei ra, i nga ra o te Pakeha. He tino tika ana korero ana riri ki nga tai-tamariki. I roto i aua korero ka puta i a ia enei kupu:—"Ki konei (ki te pa o te hui) a tatou tamariki he tangata. Te whitinga tonutanga atu ki Ngaruawahia ka kiia e te Pakeha he KURI." Ko enei kupu i whakapuakina mai i te mangai o Ta Apirana Ngata, Tetahi tonu o o tatou tangata kaha ki te hapai i nga taha e rua i te Pakeha i te Maori hoki, he tangata kua taea e ia te hohonutanga o te Matauranga, te maramatanga me nga mahi katoa a te Pakeha.

E te iwi me pewhea ra tatou? Me waiho tonu tatou kia peneitia ana? Kia pewhea rawa te roa tatou e noho penei ana? Heoi ano pea me manawanui tonu tatou ki te whai atu i tetahi wahi o te matauranga o taua iwi, a, ki te mau me tino atawhai hei tika mo tatou notemea kei te mohio tatou he nui nga kino e puta mai i roto i te matauranga mehemea kai te tukinotia.

No reira kia kaha te ako, te tuku hoki i a tatou tamariki ki te Kura me kore e puta etahi hei arahi i te iwi ki te maramatanga ki te tika ina ngaro rawa ake o tatou kai arahi o tenei wa, a Ta Apirana Ngata, a Ta Maui Pomare, a Tau Henare, a Makitanara me etahi atu o o ratou hoa.

Heoi,

Na Te Arapeta M. Awatere.

Nga rongoa mo era i runga ra me whakaatu ki nga Labour Organising Secretaries, kei nga Ture uniana te maramatanga. Mo te whakakuri a te pakeha, kotahi tonu te rongoa, ko te tu-a-rangatira nga kupu me te tinana i te marae pakeha.

I raro i te Uniana Tiaki, rite tonu tatou katoa, engari ko etahi he tutua, koia ka pohehe.

He pakeha i pena mai, ki te marama te korero atu, kei kona mohiotia ai tona tutua, tona rangatira ranei. Kia ora ra, me ou hoa e patai ana i tena ahuatanga.

Etita.

Te rongoa tuatahi mo te mare mo te matao mo te puru
WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

Mo te mare o te Tamariki whangaia ki WOODS' GREAT
PEPPERMINT CURE.

Whare Hohipera,
36 Keri Tiriti
Pamutana 25-3-29.

Kia Hinemanu katoa. kia te Upokoiri katoa, me nga iwi katoa i pae mai ki te aroaro o Kahukuranui, he tangi nei he aue i huihui ai koutou ki kona, i te mea kua unuhia atu te komako huariki i tenei ao, ki tera ao. Haere ra e te hoa. Haere i te tai heke, ki o kuia, ki o koroua, me o whaea, me o papa, me o tipuna. Haere kia ratou katoa i te wa e toitu ana te whenua me te tangata. Haere ki nga kingi o te po, ki nga huihuinga rangatira e topu akena ratou me nga whare whakairo i raro i a papa Tuanuku. Haere e hoa' Haere koe te tangata i mohio ki te kupu a to tipuna a te Heuheu. E ki ra "Ko nga tuakana kaore he kupu, kaore e he manaaki i te tangata, ehara era. He tuakana noaiho. Ko te tangata i ata-whai, mai i mua i te tangata tutua, rangatira hoki koia tera. Ko te tangata i mohio ki te ma-tatahi ki te kaai-tuhaa" Ko koe tena. Haere ra Te Uamairangi. Haere. Haere. Haere atu' Haere, mauria atu e koe nga mea kikino katoa o tenei ao, waiho ko nga mea ora katoa me nga mea humarie, me te pai, me te pono ki to tuahine kia Hinekatorangi me o iramutu, me to tuakana me Paraire Tomoana ka mabue iho nei i a koe. E kore koe e wareware i roto i nga marama i nga tau e heke iho nei. Haere rawa ake koe kua oti i to tuakana i te Ta Apirana Ngata me nga iwi e wha o te motu te pailhere te hawhe tonu o te maoritanga, te whakatopu ki te taha o te Kingitanga me nga ritenga whanui o te ture tangata me te ture Atua. Koia i pai ai to haere. Haere korero atu kia te Heuheu, kia Timi Kara, kia Wi Pere, kia Henare Tomoana, ki nga mema katoa o mua atu i a Ta Maui Pomare, i a Tau Henare i a Pire Uru, me Hare Uru, me Apirana Ngata—ki atu nuku atu te nui o tenei ra i nga ra i a ratou. Te pai kore rawa i whaiti mai, nui noa atu. Kaore i papaku iho teitei noa atu. Kaore i tata ake ki runga nei, aua tonu atu ki raro. Kaore i whitu-tata, engari i whitu tekau whitu. Noreira ko nga miharo tenei i kitea e au i tenei huinga tangata o te Motu ki te marae o to whanau i Ngaruawahia. Tenei ka mohiotia ake ka tata te tae mai o te wa waimarie Ko tenei, haere atu ra Taranaki, haere ki te po. Haere atu ra. Ka whakamutu koe ki tenei ao-matematic. Haere ki tou Matua i te rangi.

E hoa ma, tena koutou. Na ta maua tamaiti ahau i kore ai e tae tahi atu matou ko oku tuakana, me to matou papa me te Tahiwai Kaore ana, e pai ana, he mate whakairirangi. Roa roa ka tangihia.

Tena koutou me o tatou arohatanga ki te hunga mate me tatou me te hunga ora.

Arohanui. Kia ora roa.
Taite Te Tomo.

HUI E. TAIHI E!

(P. H. TOMOANA).

Ngarue ana te motu katoa! Aotearoa me Te Waipounamu, whakamau atu ana nga whakaaro ko te reo karanga o Waikato. Whakatutu atu ana te Ihuwaka ko te pohiri a Te Rata, te kawai tipua i herea mai ai te Mana Maori o nga tupuna mai i a Potatau i te po ki roto i Te Rau Tau Hou, e ngoto ake nei tona reo karanga "Huia! Huia! Huia Tangata Kotahi!"

Koia nei ra te reo nui, te taonga hoki o roto i enei ra e whakaurua ana e tena e tena ki roto i ona mahara hei whakaari ki ana i tupono ai ki te noho tahi ki te kohimu tahi. Ka taau noa etahi kia waira hei arahi, hei hautu, hei whakaruru hau mo nga parenga a te tupuhi, a te aha noa.

Tupono ki tenei wa, ko te reo o Waikato, i urutomokia i te ra ngahau Tenehi a te Ropu tamariki ka rere nei te manu kore huru huru, ka ngooki te manu i whati nga paihau. Ka he nei te whakatauki ra "He huruhuru te manu ka rere He Ao te rangi ka uhia!"

Ka tere Raua ka tere Pipiwhakao.

Ka whakatare mai nga waka i nga matapuna-wai-pipii, i nga taheke wawara, i nga kokoru-au-kore, i nga kopua kanapanapa, ka whakau ana kei nga wai marino whakahoki kei nga riponga o Waipa ki Waikato i Ngahuawahia.

Nga mana huhua o te wa tona kororia, tona kororia, tau ana ki te poho o to tatou Tupuna Whaea o Mahinarangi i te Paraire 15 onga ra o Maehe e tika nei kia waiho i te ngutu, hei whakamiharo ma te ngakau titiro whanui, katahi te tamahine ara te whare atahua o Te Rau Tau Hou! katahi ra te taonga whakapaipai o te wa, hei whakahirahira ma Te Rau Tau Hou i roto i nga parenga maha o Waikato.

E kiia ana koia tenei ko tetahi o nga whare whakakeke ko Waikato.

No nga ra pea i te pouritanga tera ahuatanga, i ki ai a Waikato—Maku ano e takatakahi oku tapu. Ko te kupu na karaitiana "Kaati ra, matenga ke koe, matenga ke au." Pera tonu. Haere ke Waikato me Taranaki, haere ke Te Motu.

Otira na te wa i mea kia tu a Mahinarangi hei whare, ka pa te reo karanga o Waikato ki te Ao Maori, kua whakaturia tenei ingoa tupuna hei whare Rauhi i nga pani o Te Rau Tau Hou, koia ka whakarite tena iwi tena iwi i tata atu ai ia ki tenei tupuna, koia ka maanu nei nga waka huhua ki Te Kimi-kimi, maru hangahanga te marae.

He nui te mihi me te miharo ki te atahua o Mahinarangi. Taurakina ana ki te ra e whiti ana Tana tu, te mahi ma ana, nga hua e tumanakotia ana, he mea whakamiharo. Me mihi ki

te mea na ana i whakatakoto te kaupapa Rauhi i te pani i te pouaru, e Waikato, e Te Rata, e Te Pua koutou kia ora! kia ora mo enei ahuatanga o te Ao Hou. Tu-tama-tane ana koe e Mahinarangi; Tou atahua, mai i runga tae noa ki ou wahi katoa, nga tuhi, nga tui, nga whakairo mai ano i te hono-i-wairua, whakaranua iho ki nga hinu kakara o te Ao Hou, koia te nui o te mihi me ete whakamiharo kia koe. Haramai te toki: Haumi e!

Ma enei whakamarama pea e taea ai te kitea mai te nui o tenei ra e te hunga i aitua ki te kore i tae:—

I patu whakahere te tangata i a ia i taua ra. Te kiri tahanga, te kanohi pukana, te arero whatero, te wae wae hupeke, te taiaha i toroa e te marangai-areare, katahi ano ka kitea i a Tuwharetoa, Matatua me Waikato, tu-tama-tane ana, a tae rawa atu ki te hope, whai ake ana!

Koiane ra nga ahua wariutanga whakamataku a te Ao Maori e kiia ra ko Nunui ma, ko Rarahi ma ka ngaro ki te po, i hora ai te Kawau—na!

Koiana te tino pai!

Ahakoa i kawa a Te Arawa, Matatua, Waikato, me Taranaki i te marae, i kawa katoa nga Iwi i nga wa i watea mai ai. Te Kawa Maori no te Hatarei. Te Kawa Whakapono no te Ratapu na Pihopa Peneti o Aotearoa me ona hoa minita Tahu-potiki, Weteriana, me Te Pihopa Ringatu. Te kupu kauhou ko Te Maungarongo! He mea paihere na Te Aroha.

No te Mane te Kawa pakeha na Kooti, te Riira o Te Apitihana.

O tenei hui nui e toru nga tino tangata i ngaro atu i pangia e te mate, ko Te Rata, te Kingi Maori, ko Taranaki Te Ua, a i mate atu hoki tenei ki Turanga i te ra o te hui, me Ta Maui Pomare, i te mate.

Ko Ratana, i te rongo, tera e tae ake, otira kore ana, i te whakakeke pea!

Nga mihi ko te Arepa kia Te Pua me Waikato, kia Ta A. T. Ngata, te minita mo te taha Maori me tona ropu katoa o te taha kawanatanga kia Tukere Te Anga mo te taha ki Te Ropu Tenchi. Ko te Omeka kia Te Taite Te Tomo He kai! He kai!! He Kai!!!

Ka mutu te hui atahua

Tihee! Mauri ora!

TE HUI KAUNIHERA MARAE.

No te ahiahi o Te Mane 18th Maehe, 1929, ka hui nga tiamana o nga kaunihera. I reira hoki te tumuaki a Dr. Pohau Erihana.

Te qupu i oti kia tukua he tono ki te Hon. Ta A. T. Ngata minita mo nga mea Maori kia hangaia houtia nga rarangi o te Ture Kaunihera, kia hangai ai, kia marama ai, kia kaha ai hoki nga ahuatanga awhina moni a Te Kawanatanga i nga Kaunihera mo nga mahi whakapai marae (sanitation) me nga wha o nga wahi e whaimana ai nga Kaunihera ki runga i enei karanga Tanga he Maori. Te tiamana o taua hui ko Tutepuaki (Captain Pitt).

I tukua he motini tuku i te pouri mo te matenga o Taranaki Te ua kia Paraire Tomoana me nga whanaunga tata hoki.

Ko te hui topu mo 1930 ka tu ki te wahi kei reira te Teneti a tera tau.

TE HUI FOOTBALL.

I noho ano hoki te "Advisory Board" Nga mema i hui mai ko Kingi Tahiwi, Ned Parata, Love, Capt. Pitt, Tomoana, me Sir A. T. Ngata.

I whakahaeretia nga kaute me nga repoata o nga haere-nga i tera tau (season) a paahitia ana.

TE HUI TENEHI.

I noho ano tenei ropu otira kaore ano i tae mai te ripoata. Heoi te mea kua tae mai ko te Teneti a tera tau ki Turanga a Te Easter o 1930.

Kua tae mai nga rongu

Men's Single Championships:

1 P. Howell, Arawa.

2 P. Howell,

Ladie's Championship Single:

Miss Newton, Maniapoto.

Ladie's Championship Doubles:

Misses Newton and Rukutai, Maniapoto.

Men's Championship Doubles:

Howell Brothers, Arawa.

Boy's Championship Single:

Davis, Tai Tokerau (Bay of Islands).

Girl's Championship Singles:

Miss Jensen, Horouta.

Highest Agregate:

Marumaru Cup, Arawa.

Kani Shield, Arawa.

Turoa Cup, Arawa.

Nui atu te whakamihitia o te purei i tenei tau. Kua pai rawa ake te purei a nga tamariki, a e ki ana a Mr Goldie, no te New Zealand Tennis Association pai rawa ake te purei a nga tiamupene Maori i a nga pakeha o tenei tau. Kia kaha Tamariki ma.

PITOPITI KORERO.

Kua tuturu rawa te ora o Kingi Hori, kua takataka ki ana mahi ki a te kingi. He mea tika kia whakawhetai ki te Atua mo tana whakamenanga i nga inoi a te Emepaea nui tonu mo te Kingi kia whakaorangia. "E te Atua tohungia te Kingi."

E kii ana ko te nui o nga moni koura e puritia ana i te ao katoa e £2,519,800,000. Ko nga iwi kei a ratou nga kamunga rarahi, ko Merika, ko Ingarangi, ko Wiwi, ko Tiapani.

Te miniti (ki tetahi tangata e tomo ana ki te hoteera), "E tana, kaore koe e whakaaro iho ko te kuaha tena e tomo atu ai koe ki te huarahi ki te reinga? Ka utua mai e tera, "E koro, e pai ana ra, kei te ono karaka hoki ka peia mai ano matou ki waho."

WHAKAMARAMA WAIATA.

Ki te Etita.

Tenei he kupu whakamarama mo etahi o a tatau waiata. "Waiata 110" e kii ana e te "Etita o nga Moteatea, na Mere Reweti Tai-ngunguru ko taua korero na Kararaina Parakau, hoawahine o Whaka Parakau. E rereke ana tenei i ta matau nei korero. Kia matau nei ko te tangata, nana te waiata nei i tika ko Te Ahiwaru Tamatamaarangi, papa o Maihi, o Aperahema Te Ruha hoki. E tika ana mo te tane tuatahi a Tai-ngunguru taua tangi. Te ingoa o taua tangata ko Te Whatu Karangahua. Tona ingoa iti ko Te Koraha, kei roto i te waiata nei. "Hau taua mai, nou ra e *Te Koraha*."

Ko Te Whatu Karangahua te rangatira whakahaere i roto o te pa o Toka-a-Kuku i te wa i haoa ai taua pa e nga taua o temotu i te tau 1835. Ko tona papa ko Te Wharau te kaumatua nui o te pa. Akuanei hoatu ai te whakapapa no te roanga o te taua e haoa ana i te pa, ka tu a Te Whatu-karangahua i te mata rere noa ka tuakiko, ka mate. Ka tangihia e te iwi, a, ka titoa e tetahi ona matua, ara, e Tamatamaarangi te tangi nei mona. Ko nga ingoa whakahuahua o roto o te "Tangi" nei, kei Te Kaha anake. Ko Tai ngunguru he tuahine tonu kia Te Whatu-karangahua. Ma te whakapapa e whakaatu. Mehemea na Tai-ngunguru tenei "Tangi" ka whakahuahua ke ki nga matarae o raua na kainga: ara, ki Ti kirau, ki Whangaparaoa. Tena ia, no te ingoa kainga i roto o te "Tangi" nei.

Tena i ana: Ko "*Te Raua*" ko te haupapa pohatu e takoto mai ra i te Hotera o Tekaha, huri noa i te koi i Toka-a-kuku. Ko "Waikawa" ko te matarae e mohiotia nei e te Tai-rawhiti katoa: e rima maero ki te taha rawhiti o Te Kaha. Ko te whanau a Kahurautao te hapu nona tena koi.

WHAKAPAPA 1.

Apanui (11)

Tukaki

Te Ehutu

Te Rangi-a-puananga

Tamatamaarangi (1)

Te Rangikawanoa

Te Ngahue-o-te-rangi

Te Wharengaio

Tekakatuamaro

Tewharaui

Tamatamaarangi (11)

Te Whatukarangahua

Te Hata

Maihi Ma

Paerau Ma

WHAKAPAPA (2)

Apanui (1)

Taikorekore

Hintera

Tautuhi-o-Rongo

Whakapurunui-o-te-Rangi

Ruamanawahonu

Kauaetangohia

Te Waranga

Te Putahou

Te Pakipakirauwiri

Tangitaheke

Kahukura-a-maru—Te Kakatumaro

Taingunguru—(1)

Te Whatukarangahue
(Kore he uri)

Te Hata

(Kore he uri)

22

(2) Hare Reweti Parakau

Рәғәу ма

Kiriwai ma

Na mo te moenga o Taingunguru ia Hare Reweti Parakau ko "*Mere Reweti*" tona ingoa. Na tena tane nga tamariki.

Ko Waikura Tautuhi-o-Rongo te tangata waiata i tena waiata. Mana e ki na Taingunguru, a, koi ana. Ki tooku rongo tonu na Tamatamaarangi (2).

Heoi,

Te Araroa.

T. WI REPA.

WHAKAMARAMA WAIATA.

WAIATA 145.

He oriori tenei na Enoka Te Pakaru, tohunga o te Whanau a Tupara hapu o te Aitinga-a-Mahaki mo tona mokopuna mo Whakatatahaterangi, he tuakana keke kia Hare Matenga papa o Te Peka Kerekere ma. Na Take Kerekere i korero tenei kia au. I whakaaetia te korero a Take e Maata Te O wai i taua wa, te morehu pakeke o Te Whanau a Taupara. Engari i ki taua kuia Ko te huarahi atu o te oriori a Te Pakaru kei runga kei te koro o taua tamaiti. No Te Whanau a Kai. He tika te korero a te Etita, ko tetahi tenei o nga waiata tohunga o te Tai Rawhiti." I tenei wa o tooku marama-tanga, e ki ana au, ko tenei, me "*Pine pine te Kura*," nga oriori tino pai, "*tino tohunga*" kua akona e au nei. E mihi ana au ki te Etita o Nga Moteatea mo tona kaha ki te huihui i enei taonga a te hinengaro. Mehemea ka taea e ia te tuhi mai a "*Pinepine te Kura*," ka pai rawa atu.

"*Uenuku-whakarongo*." Te tuhi a te Etita ano he ingoa tangata tenei: ara ko "*Uenuku-whakarongo*" I te waiatanga a Take raua ko Maata kia au i penei: "*Kia Mauria* mai e to tipunae *Uenuku*; *Whakarongo*, *Ko te Kumara*, *Ko Parinui* i ra." ara, whakarongo ake to taringa e te tamaiti e orioritia ra, Ko te kumara nei kei Parinui-te-ra. He tauhou rawa ki tooku taringa he ingoa tangata a "*Uenuku-whakarongo*." Ahakoa hoki whakahuatia ko te kupu "*whakarongo*," ka pai tonu te tahu o te waiata.

"*Maui uharekino*." Kia Take raua ko Maata e penei ana "*Ko te ahua ia ko Mauri wharekino*" "*Na Rakaiora*" Ko uenuku tenei. Tona ingoa hoki ko Uenuku Rakaiora.

"*Ka kiia Ruatapu a Uenuku*" *Ki te tama meamea*" Kei te totoa rawa te ringa o te Etita ki te Whakawhiti i enei kupu o te oriori nei. Otira kei tona whakamarama (20) e ki ana ia ki ta Mita Renata: "*Ka kiia Paikea e Ruatapu*." Ki ta Take raua ko Maata e penei ana: "*Ka kiia Paikea Ruatapu*." Ano nei te ahua ko "*Paikea*" me "*Ruatapu*" he tangata kotahi. He take tautohetia a "*Paikea*" e nga kaumatua o te Tai Rawhiti. Ko etahi kei te ki ko "*Kahutiaterangi*" tonu, tama a Uenuku a "*Paikea*." Ko etahi kei te ki he tangata ke a Paikia ia Kahutiaterangi. Waiho tena tau-tohe i kona takoto ai. Mehemea kei ta Take raua ko Maata te hangaitanga. *Ka kiia Paikea Ruatapu ki te tama meamea*" he whakaatu tena tera tetahi ropu whakaaro hohonu i te ki ko Ruatapu a Paikea

waiho ano tena mahara i kona takoto ai hei rapu ma te hinengaro a nga ra kei te takoto. Anei taku ki te Etita o "Nga Moteatea": he moi naaku kia whakahokia ano te kupu o tenei wahi o te waiata nei ki tona takotoranga: "*Ka kiia Paikea Ruatapu ki te tama mōmea,*" Kauaka "*Ka kiia Ruatapu e Uenuku.*"

"*Maninītua, ko manini aro.*" E ki ana te Etita i tona whakamarama mo enei ingoa: "Ko nga ingoa enei o nga *ko* kumara" I ahua patata tenei ki ta Take, ki ta Maata, ki ta Wi Pere. E ki ana ratau, ko nga ingoa enei o nga "Kaheru" tuatahi; ara o te timatanga mai o te mahi kumara a nga tipuna o te Maori. "*Ko manawaru, ko araiteuru.*" Ko *Manawaru* ko te maara i whakatokia ai te purapura o te kumuara. Ko te hangaitanga o taua maara, kei te taha ra rere o te huarahi i te wharekura pakeha i Manutuke ka rohea atu tena. Ko te *Araiteuru* o te oriori nei, ko te taniwha nana i waha mai a a Horouta waka i Hawaiki ki Aotearoa nei Ehara i Araiteuru awa i Turanga e kiia ra ko "Arai." He hairinga tera no Araiteuru taniwha. E rua nga tanuoha nana i waha mai a Horouta: Ko Ruamano, ko Araiteuru E ki ana a Wi-Pere, hei te takurua, ka haere nga taniwha nei ki Ngapuhi. Kia haere atu kia raumati, ka hoki mai ki runga nei. Ka whaka-matikao te kowhai ka pua e tahi rakau, ka kiia kua hoki mai a Ruamano raua ko Araiteuru: ara i te kupu o te oriori nei: "Ko Araiteuru ka kitea e te tini e te mano." Ko tona tinana kaore e kitea. Engari ko nga tohu o tona taenga mai ka kitea, ka rangona ranei. Ka tino purotu te puawai o te rakan, ara, o te kowhai, o te hutukawa o te rata, o te heketara, o te heketara, o te rangiora, ka kiia: "Kua tau a Ruhiterangi ka tau kei raro." He tipua tenei a Ruhiterangi, ehara i te whetu.

"*Hei kura mo Mahaki.*" Ko te korero a Te Aitanga a Mahaki, ko te peka i mauria mai nei ki uta hei "*Kura mo mahaki.*" i onokia ki Toroa, i Waerenga-a-Hika. E ki ana a Take raua ko Maata, no te wa pakeha tonu nei i mate ai taua kahika. Ko tona ingoa, ko te *Kura a Mahaki*. He kahika hua taua kahika.

Poutu-te-rangi: Ki ta Wi Pere korero, ko tetahi tenei o nga ingoa mo te wa e kiia nei he "*Ngahuru*" "*Ko te kakahu no Tu, ko te Rangikahupapa.*" E ki ana a Wi Pere, ko te tikanga o tenei korero: "Ko te kakahu o te tangata, ko te Rangi tonu e tu iho nei." Ko "Tu" ko "Tumatauenga," ko "Tutawake," ko te manatangata.

Heoi.

T. WI-REPA.

WHAKAMARAMA WAIATA.

Waiata 147.

"E to e te ra,

Rere whakawai ana ia ki te rua, etc."

E ki ana te Etita o "Nga Moteatea," he waiata aroha tenei

mo Hauauru. Otira kaore tenei tangata a Hauauru i te mohiotia. E ki ana te Etita "No Whea Ra?" Kei raro iho i te nama o te waiata nga tohu whakaatu a te Etita kaore ia i te mohio na wai te waiata, a, no whea ranei.

E ki ana a Te Kooro, taina o Wi Pewhairangi, o Tokomaru, na Potiki o Ngati-Marutuahu, i mau mai tenei waiata ki Te Kawakawa ara, ko te ki a Te Kooro, na Potiki tonu taua waiata mo tona wahine mo Te Aorutawa, tamahine a Rangiteki o Te Kawakawa. Anei te korero. Ko Aorutawa he wahine rangatira, he mokopuna tuarua na Te Pohoikura. I riro te wahine nei i te taua a Ngapuhi ranei a wai ranei. Ka tae ki Hauraki, ka moea e Potiki hei wahine. Ko te Potiki tenei o te whakamarama a te Etita mo "Te Heketua" i te Waiata 117: "E kiia ana na Kauhu i tapae kia Potiki o Ngati-Maru." Ka noho mai na i Hauraki a, ka whanau nga tamariki, ko Rewiri Ngakirikiri raua ko tona tuahine. Ka aio te whenua, ka taka te whakaaro ia Te Aorutawa kia hoki mai raua ko tona tane ki runga nei, ki tona iwi. Ka tae mai ki Te Kawakawa. E ora ana a Te Houkamau (pakeke). Tupono mai te ope a Potiki i Te Kawakawa nei a Te Kani-a-Takirau. Ka hui te iwi i raro Te Hou Kamau raua ko tona tuakana ko Te Kani ki te powhiri i te manuhiri tuarangi, ara i to raua taokete ia Potiki. I taua po ano ka whakatika atu a Te Harawira Te Wai-tohetohē tungane tonu ake o Te Aorutawa. (Kotahi te papa me te koka) ka kahakina tona tuahine ki ro ngahere hei wahine. Oho rawa ake i tahi rangi, mapu kau noa ana a Potiki ki tona wahine ka riro. Ko te tuunga tena o te rangatira nei ki runga i waenganui o te tangata whenua ka waiata i te tangi nei:

"E to, e te ra.

Rere whakawai ana ia ki te rua.

Au ki raro nei.

Whakarau ai e aku mahara.

Ko te moe i ahau.

I nui o rangi ra.

Tenei ka mata tu

Koe manu tute au kei te pae

Nau koa ra.

Aro-aroa rawa e hika a taua mahi, etc.

Mehe mea ka ata tirohia nga kupu o te waiata nei, e tika tonu ana he tangi aroha na tetahi tangata mo te wahine riro.

No te wa i hoki ai a Potiki ki tona whenua ka tapaea atu e Te Houkamau a Papaka tuahine o Pita Pokia hei wahine mana. Kei Te Araroa nei etahi o nga uri o tena marena.

Waiata 140.

"Tera te marama

Ka roko-mahuta ake i te pae, e

Ra runga ana mai

O te rae ki kahi e, etc."

E ki ana te Etita he waiata whaiaipo tenei; a, ko te "Whaiaipo

no te rawhiti," ara, no te takiwa ki te Whanau-a-Apanui.' He tika te mahara o te Etita. Te ingoa o taua hikareia mona nei te puora aroha nei, "ko Tawhiti," E ki ana te waiata:

Marama te titiro.

Pae ka reakina kai Rawhiti, e;

Kai raro e *Tawhiti*,

Te awhi tipu a to wahine e"

Te "Tawhiti" nei, ko "Tawhiti-rangi," ara ko te "Waka Tawhiti," ara Te Waka Tuteranginoti, rangatira o Te Whanau-a-Apanui, ka tekau tau pea tona matenga atu inaianei. Na to matau tuahine na Te Keepa tuahine o Koopu Erueti i korero tenei korero kia au i Whakatane i to maua rongonga atu e waiatatia mai ana e etahi tangata.

WHAKAMARAMA WAIATA.

"Kaati ka tutuki te haere ki

Te Kaha makau rau kia *TE HOATIKI*."

Kei te whakamarama 26 a te Etita i te Waiata 131, e ki ana ko tenei tangata ko "Te Hoatiki no te whanau a Te Ehutu." Kaore tenei i te hangai. Ko Te Hoatiki, ko te tane tenei a Hine-matioro wahine rangatira o te Tai-Rawhiti. I te kaha rawa o te mana o te wahine, ka ngaro to te tane. Ko nga pakeke mohio ki te ingoa o te tane a Hinematiaro kaore e aro ana ki te rapa i tona whakapapa. Na Rutene Koroua o Ngatikonohi, whangara, i homai tenei whakapapa kia au

Konohi

Marukawiti

Te Riwai

Tanetokorangi

Ruanuku

Hinematiaro

Te Hoatiki

Ka kitea i konei he riterite tonu ia te whakapapa o Hinematiaro raua ko tona tane.

Tena, mehemea no Whangara enei tangata he aha te kupu o te patere nei i penei ai."

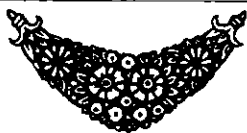
"Kati ka tutuki te haere, ki Te Kaha makau rau, kia Te Hoatiki."

Na Te Hapi Hinaki, kaumatua o Whangara tenei whakamarama i homai kia au. Ko Hinematiaro raua ko Te Hoatiki i te Kaha e noho ana. Te maara i mahi kai ai o raua tangata ma raua ko "*Maara-a-Te Atua*." Kei a Wiremu Hei taua maara i tenei ra. I te tau tuatahi tonu ka hinga te kumara. Haere ake nga kete e 400. Ka haere te rongo o te nui o te kai o te maara a Hinematiaro. Ka tae te rongo kia Tamahae i Maunga-roa e noho ana. Ka whakatauki te koroua ra: 'He wha-te-rau ki Raemaihi, e ara tou ingoa; he wha-te-rau ki maara-a-Te Atua, kaore e ara tou ingoa. Ko "*Raemaihi*" he maara kei Whangara. Ka haere te korero ra ka tae kia Hinematiaro raua ko Te Hoatiki i Te Kaha ka mate te tokorua nei i te whakama: Ko to raua hokinga tena ki to raua na kainga ki Whangara.

Supplement to "Te Reo o Aotearoa."

Nga Moteatea

PART II.

The Tapiri

KI "TE REO O AOTEAROA."

Nga Maiata

162 - 176

Tirotirohia nga waiata nei me nga whakamarama. Mehemea kei te he nga kupu, nga whakamarama ranei, kia tere te whakaatu ki a

TA APIRANA NGATA, M.P.,
Waiomatatini, East Coast.

Kei te whakapukapukatia nga waiata nei, engari ko te hiahia o te komiti kia pai, kia tika, kia marama, nga kupu.

ETITA.

NGA MOTEA TEA

Ko nga waiata i taia i era tau, hei tapiri ki te Toa Takitini, kua whakapukapukatia, a kua tapaia houtia ko "Nga Moteatea—Part II."

He maha nga waiata kaore i taea te whakauru ki tera ropu, i te mea e akiakitia ana te pukapuka kia puta, hei korero ma nga tamariki, e mau ana i te Reo Maori mo te whakama-tautauranga a te New Zealand University. Na reira ka haere tonu te panui o nga waiata i te Tapiri nei, a ka huaina te ropu ka timataia nei i tenei marama ko "Nga Moteatea—Part II." Kia maha enei ka whakapukapuka ai ano; a, hei muri atu pea ka kitea ano etahi atu waiata. Na, ka haere tonu ta tatau whakawhaiti i enei o nga taonga a nga tipuna.

Ko te inoi atu a te tangata whakahiato, kia tukua mai a koutou whakahe, whakamarama ranei. whakatikatika ranei. Hei muri rawa atu ka tiroiro hou ai i nga waiata nei, ina kaupapa mai nga whakahe a nga iwi; a hei reira whakatikatika ai.

Na

A. T. Ngata.

Poneke,

Aperira, 1929

162.—HE ORIORI MO TE PARE-KANGA,
Na Hautu.

Kaore i whakamaramatia no te hea iwi a Hautu, nana nei te oriori nei. Na Te Peehi i tuku ki te Tr. 31/638. a i tuhi hoki ki te B.3/197. Kei roto i tenei waiata nga korero mo te whare pora, mo nga mahi whatu, raranga.

(Ref.: Tr. 31/638, B.3/197).

E hine, e moe nei, kati ra ko te moe!
E ara ki runga ra, e mau ki te hoe;
Ko te hoe nui, e, ko te hoe roa, e,
Ko te hoe na Mata-hourua¹ i tutu ai i te ata, e.
Taia atu ra te tata, te takerepapa ra,
Kia mimiti, kia pakora te tai ki Hawaiki.
E hine ra!

E hine, hai noho i te taha ki te ahi,
Hai te koko pouri, kia whakarongo to taringa
Ki te waha² o Tane, e ko i te ata.
Ko te tohu o te raumati, e hine!

Toia ake ra te tatau, ka titiro ki waho ra;
Haea mai ra ko te ata i tua, ko te ata i waho;
Ko te ata e whano ai, e tu te horopito i raro, e,
Ka ao, ka awatea!

Ka hopu ra to ringaringa ki te turuturu,³
Ka mau, whakaarahia i te putahi.⁴
Tuaumutia⁵ ra, ka kai Rua-i-te-hihiri,⁶
Ka kai Tangaroa me tana whanau wahine.
Me Hine-karekare, me Hine-ahu-one;
Ko nga wahine ra tena i haere ai
I takutai roa i Hawaiki.

E hine ra, taumahatia ra!⁷
Tuia a uta, tuia a tai, tuia i te pito, e.
Whatua mai te aho kia kawitiwiti,⁸ kia katoatoa⁹
Mo te oti wawe, e hine!
Waiho te whare, e hine, i to tipuna i a Paia.
Hua rawa atu nei, ka matau rawa i a ia
Te whata a to tipuna a Raumati-ninihanga¹⁰
Para whetau, e, na Turuwhatu,
Te whata a Pouroa i Tahuna-a-tapu.
Mou ra, e hine, koi hikaia koe
Ki te ahi o te ruhi, ki te ahi o te ngenge,
Ki te ahi o te whakamatiti
Mo te kore rawa, e hine!

¹Mata-hourua:—Ko Matahorua pea, ko te waka o Kupe.

²Waha o Tane:—Mo te tangi a te manu.

³Turuturu:—He pou no te kaupapa whatu kakahu Maori.

⁴Putahi:—Ko te waero putahi, he kakahu kuri.

⁵Tuaumutia:—Karakiatia.

⁶Rua-i-te-hihiri:—He tohunga no nga mahi raranga, whatu.

⁷Taumahatia:—Karakiatia kia matara nga tapu.

⁸Kawitiwiti:—Kia tatahi.

⁹Katoatoa:—Kia piri.

¹⁰Raumati-ninihanga:—E kiia ana ko te tipuna nana a Te Arawa i tahu.

163.—HE WAIATA AROHA MO TE PIKIKOTUKU,
No Whanganui.

Na Te Taite Te Tomo nga kupu, nga whakamarama

Ko tenei waiata mo Te Pikikotuku, he rangatira no Whanganui. Tona kainga ko Manganui-o-te-ao. Kaore i te mohiotia na wai tenei waiata, engari ko te ahua na tetahi wahine e whaka-whaiaipo ana ki a Te Piki.

No Tuhourangi (Te Arawa) te wahine a Te Piki, nana i tiritiri kia haere ki Rotomahana, ki Ruawahia. Ka haere a Te Piki ki te kainga o Kaipaka, o Rangiheuea i Tarawera, a mate tonu atu ki reira.

(Ref.: Taite 57).

Tera te marama! whakakau ana mai,
Tu kau ana au ko taku tahanga kau,
Mokai te whitikore! whakaupa nei te haere
Kei tawhiti ra te rongo o te wetewete,
Naku i papare iho e ai rau² rangi.
Homai te wai kamo kia raki³ ake au,
Kia kakea atu te tapu o te wahine.
Nana i tiritiri,⁴ i mahi ai kia nui.
He kore kupu mana kia hoki mai a Te Piki.
Na Te Kakati⁵ ra nana koe i homai,
Tino kite nei au i a Tukaiaora,⁶
I te horepo,⁷ e, nau ano e Kaihinu,⁸
Ai rawa hei kawete puke ki Takinikini,⁹
Ki a Rangiheuea;¹⁰ nau ano, e Kaipaka,¹¹
Kia¹² ripa taurangi te remu o te huia, i.

¹Whitikore:—Kore i matatu, kore i kakama.

²E ai raurangi:—I nga rangi o mua ra.

³Raki:—Kia maroke.

⁴Tiritiri:—I korororero haere.

⁵Te Kakati:—Kei te ngaro tenei.

⁶Tukaiaora:—Ko Te Pikikotuku Tukaiaora, papa o Te Pikikotuku mona te waiata nei.

⁷Horepo:—He haere tahanga i te po, ka whakapaea he whai wahine.

⁸Kaihinu:—No Tuhourangi.

⁹Takinikini:—He urupa no Ngati-Uenuku, kei Raetihi.

¹⁰Rangiheuea:—He rangatira no Tuhourangi.

¹¹Kaipaka:—No Tuhourangi ano.

¹²Kia ripa, etc.:—Ka moe iho i te po, ka rehu ranei, ko te tinana o Te Piki, e titi ana mai te huia.

164.—HE WAIATA MO TE AOTAIHI.

(Ngati Porou).

Na Wi Taotu raua ko Henare Paringatai nga kupu, nga whakamarama.

Ko Te Aotaihi nui tenei i moe ra i a Tuterangiwhiu, tama a Tuwhakairiora. Ko nga kai matamua e haere katoa ana ki Okauwharetoa ma Te Aotaihi, nga kai o Te Kawakawa tae noa ki te takutai. Haramai ai a Te Aotaihi ki nga mara, ka tahore i nga hua. Koia a Tahore, he uri nana, he tamaiti na Pihapiharau.

Waiho te tamaiti
Kia tangi noa ana;
Mate mai nga kai
Tautari¹ rawa koe,
Koi whara te tamaiti
I te hue tuatahi;
Ka noho to tieki²
Ko Te Hikapaipai.³
Katahi hanga kino
Mou, e te whenua,
Hei mahi kai atu
Ma Tuwhakairiora,⁴
Te Whetumatarau⁵
Me ko Maungaroa.⁶

¹Tautari:—E ki ana a Wi Taotu ko te tikanga he "tieki." Ki te W.D5, ko te rakau tumatakahuki whakamatua i nga kaho tukutuku.

²Tieki:—Ki te reo o naiane "Kai-tieki."

³Te Hikapaipai:—He tipuna no Mere Katene Kanakana. Kaore he uri o Mere Katene i te ora. Ko ia ki te tieki i nga hue hei kawe ma Te Aotaihi. I noho ia ki Whakaea, ki Te Araroa.

⁴Tuwhakairiora:—He tipuna nui no Ngati-Porou, nana a Tuterangiwhiu, ka moe i a Te Aotaihi.

⁵Te Whetumatarau:—Kei te taha hauauru o Awatere wai; i mau te ingoa ki te maunga i runga ake o Te Araroa *tuone* kei reira te pa i horo i a Ngapuhi. (Tirohia te waiata Nama 21).

⁶Maungaroa:—Kei te taha rawhiti o Awatere awa, kei runga ake o Okauwharetoa pa.

165.—HE WAIATA AROHA.

Na Te Paea.

(Ngati-Porou).

Na Ani Kane Roki nga kupu, nga whakamarama.

No muri tata i nga whawhai Hauhau i titoa ai tenei waiata. Ko Te Paea no Ngati-Porou. Ka haramai a Patara ratau ko tana ope i Taranaki ki te kawe mai i nga mahi poropiti a Te Ua Haumene ki te Tairawhiti, ka uru tetahi wahanga nui o Ngati-Porou ki taua mahi. Ka nohia na te pa i Pukemaire e te Hauhau. Ko Te Wiwini, ko Te Wao, ko Takuta, ko Te Ngoungou, ko Taingahue etahi o te ope a Patara. Ka piri nga

wahine o te Ngati-Porou i Hauhau ki etahi o te ope, ko Ripeka Waikuta ki a Taingahue, e ora nei nga uri; ko Te Paea ki a Te Ngoungou. Ka horo a Pukemaire, ka whati te Hauhau ki Hungahungatoroa. Ka mau te rongo ka whakahokia nga tangata o Taranaki ki to ratau na whenua, ka riro atu nga wahine ra. No muri ka tae a Ngati-Porou ki Patea (Taranaki) ki te whawhai i reira, a ka mutu ka hoki mai. No muri i a ratau ka mahue a Te Paea i a Te Ngoungou. Koia i titoa ai te waiata nei. Ko te rangi he rite ki to te waiata nama 57, no te takiwa hoki ki Taranaki tera.

E muri ahiahi takoto ki te moenga,
 E tia nei roto, e, kei te tai whati kino
 Ki te tau ra, e, i ata rauhangatia.
 I tiwaia pea te tai ki Harara,
 Kia tae te nenenga mau rawa ki o karu.
 Ka hara toku me he au karikawa
 No nga kurae ki runga Tumahara.
 I whea koia koe i taku tai whenua,
 Ka ata papare ake i ahau, e te tau?
 Tuku marire koe ka roa te hurihanga.
 Te mokai puku nei ata hoki marire
 Ki oku matua, e moea iho nei.
 Ma wai e whai atu te pae tuangahuru?
 He manu koia au, e ai te rere atu,
 Kai raro iti iho ko te hoa moe tahi.
 E hoa ma, e! Katahi nei hanga kino;
 Ko waho kau oku te tirohia mai na,
 Ka taka ko roto, e, ka mawherangi au, i...

166.--HE WAIATA TANGI.

Na Hinematererangi.

(Ngati Porou).

Na Ani Kane Roki nga kupu, nga whakamarama.

Ko Hinematererangi te wahine matua a Rawiri Rangikatia. Ko Rawiri tetahi o nga tangata rangatira o Ngati-Porou i tuhi ki te Tiriti o Waitangi. Ko Pineaha Koia ma nga uri. Ka roa ka tango a Rawiri he wahine ano, he punarua. Ka whai te wahine muringa kia riro i a ia te tane. Ka mauria e tera te ohonga o Hinematererangi ki te tohunga, ki a Te Pohutu, ki te Kawakawa, kia mate ai te wahine matua ra. Ka hoatu te ohonga ki a Te Pohutu, ka kawea ki te wai. Whakakite ke mai ko te wahine muringa ra ki te tohunga. Ka hoki mai te tohunga ka korero. Ka tohe tonu te wahine ra. I te tuarua ka pera ano, me te tohe tonu te wahine ra. No te tuatoru ka romia e Te Pohutu, ka mate te wahine muringa ra. Ko te whiti tuatahi, ko te whiti tuarua, kei te T. Turi 30, na Kararaina Parakau nga kupu. Ko te whiti tuatoru kaore.

(Ref.: T. Turi 30).

Kaore hoki, e, te mamae, e
Pakinikini mai, e, ki au.
Kai roto au kai te awHINGA'
Wahi maru² e tohu ana;
He hanga ia ra na te mamae, e,
Hoki auau mai ki au,
Te rere atu ki nga riu nunui, e,
'A tara ai to niho kino.
'Nei ka huri³ mai ki au, e,
Ki te riu, e, ka haungatia;
Ka mautohe koe⁴ mo raropo anake, e.

E kui ma, e! kai te kimi noa au
I te putake o taku mate.
Mahara tonu iho tenei,
He taru⁵ tawhiti e wawara nei;
Kaore ia ra ko te iho⁶ nui tonu
Titokorau⁷ nei i ahau.
Ma taku koro⁸ e tiki mai e pure,
Ka hokai mai au ki te ao, e.

Tohu ano ki te moe kino,
No te iwi e haramai nei!
Kaore ia ra he atua tonu
Makere iho i te ao o te raro;
Ko Kumukumu,⁹ te awhi o te makau, e,
Atua mana no Te Pohutu,¹⁰ i....

¹Awhinga: Ko te awHINGA pea a te makutu.

²Wahi maru: Kawea ai te ohonga ki te wahi maru tohu ai.

³Huri: Ki ta T. Turi, "puri"

⁴Koe: Kaore tenei i ta T. Turi.

⁵Taru tawhiti: Ki te W.D. 5 he 'influenza.'

⁶Te iho nui: Mo te "makutu."

⁷Titokorau: Wehe atu, pana atu ki te whanga. Ki etahi waiata
'tokorau a to wahine'—He karakia wehe.

Ki a T. Turi "Te tokorau."

⁸Koro: Ko te papa o Hinematererangi.

⁹Kumukumu: Ko te atua o Te Pohutu.

¹⁰Te Pohutu: He tohunga makutu no Te Kawakawa.

167.—HE WAIATA.

Na Wikitoria Rangihurihia

(Ngati Porou).

Na Ani Kane Roki nga kupu, nga whakamarama.

Ko Pokia raua ko Papahonia he tuakana, he taina. Ka moe a Rangihurihia i te taina i a Papahonia. He tangata haere a Papahonia ki roto i nga whawhai, a i tae rawa ia ki te whawhai i a Te Whakatohea. Ko Rangihurihia he tohunga, he wahine mohio ki nga mahi Maori. Kia haere te tane ki nga pakanga ka mahi te wahine i nga mahi karakia hei tapuae mo tona tane; ka hoa i te tapuae. He toanga no te tane i te whawhai

ki a Te Whakatohea ka waiho hei whakapehapeha ma Rangihurihia. Taka rawa ake ki te whawhai ki Tapuae-erangi, ki Waingakia, i roto o Turanga, kaore i mahia e te wahine ra, engari ka whakapehapeha tonu ia mo te toa o te tane. Na, ka mate a Papahonia. Noho na ka haramai a Te Matahou, no Te Whakatohea, ka haere ki roto o Turanga ki te ngaki i taua mate. Kaore te tuakana a Pokia i haere, ka anga ke ki te whai i te pouaru a tona taina, a Papahonia. Koia ra te tangi a Rangihuriua. Engari i muri mai ka moe ia i a Pokia. Ko Rawinia Pokia tetahi o ana uri a tena tane; ko Ani Kane Roki tetahi o nga uri a tera tane a Papahonia.

Kei hua mai, Pokia,¹ kei te mahara rua, e,
 Kaihore ra ia pukawa ki roto nei.
 Hokotahi tonu ia te whakaaronga iho, e.
 Ko tona tokorua nana i taupuru, e.
 Nana ka kohakore, ko ia tana nei, e.
 Ka pa mai ki ahau whakaiwikore ai, e.

Tu tonu aku ngutu ki te whakapehapeha, e.
 Wareware tonu ake ki te kopakirua²
 Te Tipi-a-Houmea.³ hei hiki ki runga ra, e,
 Ka rere mai koe, e tama, tu ana i taku taha, i.

Nau mai, Pokia 'ahu ake ki muri ra.
 He ruawheau⁴, e, no roto i ahau, e.
 Pao⁵ ke te manako hei te Whakatohea,
 Ki te ope ngaki mate i a Matahou,⁶
 Te tangata hoki ra ka taea te ngete-a-wai⁷
 I Turanga⁸ ra, i.....

¹Pokia: Kua whakamaramatia i runga ra.

²Kopakirua: E ki ana a Kane, "He karakia hoa tapuae."

³Tipi-a-Houmea: He karakia huna i te tangata.

⁴Ruawheau: Kaore tenei i te W.D5. Te tikanga he whakatuturi nona ki te hiahia a Pokia.

⁵Pao: Tipao Ka mahue mai te mea tata a Pokia, ka tipao ke ki te mea tawhiti ki a Matahou.

⁶Matahou: Kua whakamaramatia i runga ra.

⁷Ngete-a-wai: E ki ana a Kane, "Ko nga hukitau o nga wai."

⁸Turanga: E kiia nei ko Poverty Bay.

168.—HE WAIATA.

(Ngati Porou)

Na Hori Kingi Parapara raua ko Ani Kane. Roki nga kupu nga whakamarama.

Kua korerotia i te waiata nama 121 i moe a Tamati Purangi i a Maraea, tamahine a Manahi Parapara raua ko Iritana Houkamau. Mo ta raua tamaiti mo Te Uaterangi te whakao-riori a Ripeka Paiatehau (Waiata 121). Ko te waiata i raro nei no te wa i mate ai a Maraea. Ka ririri raua ko Tamati i Wharekahika ka panaia mai a Tamati, he patu nona i te wahine. Ka mahue atu a Maraea raua ko te tamaiti, e mate

ana a Maraea. Ka haramai a Tamati i te po, ka noho i Wai-
koriri (Te Araroa) i te whanau a Te Rangiteekēhua i reira.
Ka whakamomori te wahine i muri, a ka mauria mai ma te
moana ki Te Kawakawa nei, a mate mai ki uta. Ka puta mai
te kupu a nga hungawai o Tamati, kei noho ia haere atu ki
Wharekahika. Na ka mahia te waiata nei hei waiata ma
Tamati.

Ko te ahua ia he waiata tawhito i whakawhitiwhitia. Ko
nga ingoa kei roto "Hinepare," "Mangakatia" kaore i te
marama.

(Ref.: T. Turi. p. 36).

E ua, e te ua,
Ringitia kia nui.
E hoki koi tata
Ki a Hine-panuku-kino¹.
Mahue ware te ate,²
Kei te taka i te henga.

Noku te tuatahi
Ki Te Arowhata nei.
Kihei rawa i reia
Te hiwi ki Hinepare:³
Marama te titiro
Ki Mangakatia⁴
Kei raro Koheri,
E pare wairangi koe. i.

He aha kai te mahi
Ka manoni⁵ te reka;
Ko te ahua ia
Ko te ara ka muhua,⁶
Ka tu he roro whare,
Ki te ahua ia,
E hine, ki a koe....

¹Hine-panuku-kino: Mo Iritana Houkamau, koka o Maraea.

²Ate: Mo te tamaiti i mahue ra.

³Hinepare } Kei te ngaro enei.
⁴Mangakatia }

⁵Manoni: Kaore i te W.D5, kei tera momo kupu "parori"
"manini" &c.

⁶Muhua: Kei te W.D5, 'Na ka kiia ena huarahi kua muhua, kua
ururuatia.'

169.—HE TAU.

Na Te Ihimairangi

(Ngati Porou).

Na Waiheke Pua nga kupu, nga whakamarama.

Ko Te Kopua te taunga kei te Whai-a-Pawa; ko Pokokino
te kainga i Matakaoa; ko Marinokato te tangata. Ka moe ia i a
Te Ihimairangi. Ka haere nga waka ki Te Kopua hi ai, he

moki te ika, no Marinokato tetahi o nga waka, no ona taokete tetahi. Ka mate nga ika a tangata ra, ka hoki mai ki to raua kainga. Ka tao te wahine i te ika, ka maoa, ka kai raua. Ka rere te wahine ra ki te upoko, ka ki atu te tane, "Maku tonu te upoko, te wahi i kukume ai taku matau." Ka matakau te wahine ra i te upoko ra, ka rere ki te whatuaro. Ka ki ano tangata ra. "Maku tonu te whatuaro, te wahi i takoto ai taku mounu." Mo nga taratara ka ki tera, "Ko nga taratara i tu ai taku ringa": mo te hiku, "Nana i ta mai taku kanohi ki te wai" Na, kaore i te wahine ra. Ko te haerenga o te wahine ra ki nga tungane, ka korero i tona mate. Ka whakatakotoria e nga tungane kia haere i a ratau te tuahine i runga i to ratau waka, kia hi ai ia he ika mana. Na, i tetahi ra ka haere, takoto ai te wahine ra i te riu o te waka, kia ngaro ai. Kei te taunga ka kai te ika ki tona aho, ko tona tuunga ki runga, ka tau i te tau nei. Te kitenga mai a tangata ra ko tona wahine e hi ana i te ika, ka whakama. Ko tona hutinga i te puna o tona waka ka hoe ki uta. Tae tonu atu ki te kainga ka haere, ka tarore.

Marino!¹ Marino!
 Ka tere ki tai Te Kopua,²
 E kore te whanaunga e utaina.
 Utaina atu au ki te puna
 I keria ki Rehurehu.
 Nau ano aua ki nei,
 "Te kumekumenga o to matau,"
 "Te takotoranga o to mounu"
 Ka tuku atu ano, Tihe! Mauriora!
 Te ika a wai? Te ika i a Pare,
 Te ika i ruia roroatia
 E taua tangata tahi te ika, e.
 (Ka eke te ika ki te waka).

¹Marino: Mo Marinokato.

²Te Kopua: Ko te taunga moki e korerotia nei.

170.—HE TANGI MO TE MATENGA O NGA KAI.

Na Horomona Hapai (Te Karu).

(Ngati Porou).

Na Ani Tarewa nga kupu. nga whakamarama

Ko tenei waiata mo te matenga o nga kai o Tokomaru, i pirau katoa te kai o te raorao. Na ka tangihia nei e Horomona Hapai, he tangi ahua whakato. Ko Horomona Hapai te papa o Horomona Te Hui, e noho ra i Te Ariuru, wahi o Tokomaru. Ko te rangi o tenei waiata rite tonu ki to te waiata tangi mo Hikareia.

Haere ra, e te kai
 E huna i a koe!
 Haere ra, e te kai!
 Te wehi o te tangata
 Ki nga tira haere,
 I tu ai Ruarua'
 Ki te poroporoaki,
 "Hoatu koe, e te kai,
 Ko au hei muri nei."

E hine ma, e!
 E ahu ki waho ra,
 Ki nga kai² tiotio
 A Hinengoi³, e,
 E kohete mai nei
 Ki ana tamariki, e.
 Kei tikina atu
 Hei tami komahi;⁴
 Pae ana ko te huka
 I te waha, e.

E tama ma, e!
 E ahu ki uta ra,
 Ki nga kai a Toi⁵
 I mahue i muri ra,
 Te aruhe, te mamaku,
 Te pou o te tangata, e.

Kauaka te mara harapaki
 E rangirangia mai,
 He mate ka ronaki
 Ki te nui raorao.
 Na te mata *parau*⁶
 Nana i tiwara,
 Tona hemonga he raorao.

Moumou hanga noa
 Taru nei a te rua,
 O Poututerangi;⁷
 Te whakatauria ki nga kai
 Tu tonu i runga
 I te whakatatara!

¹Ruarua: Kei te ngaro tenei. He whakatauki.

²Kai tiotio: He kina.

³Hinengoi: Ko te moana.

⁴Komahi: Kumara pirau.

⁵Toi: Toi-Kairakau "te tangata i te ti, i te ponga i te kairakau"

⁶Mata *parau*: Ko te *parau* (*plough*). No te wa pakeha nei hoki.

⁷Poututerangi: Ko te ngahuru. Tirohia te waiata 145.

171.—HE TANGI.

Na Rawinia Te Aungira.

(Ngati Porou)

Na Hori Kingi Parapara raua ko Huripara Huihui nga kupu, nga whakamarama.

Kei te pukapuka ano tenei a T. Turi. p. 46, na Te Katene Aupouri nga kupu. E kiia ana i reira he tangi na Te Aungira mo tona tungane mo Tako Tarapehu. Ki te korero a Hori Kingi ma mo te tungane o Te Aungira mo Hohaia Tarapehu.

(Ref.: T. Turi. p. 46).

Takoto mai, e hika,¹ i runga i te atamira,
Kai ai ki te hau no nga wai² weherua,
I tuku mai nga roto i runga o Waingaro,³
Hai whakahinuhinu mohou nei, e hika!⁴

Haere, e hika, ki te kainga⁵ rua!
Hoki mai, e hika, kia moe taua
Ki roto ki taku poho, kia kai mutu⁶ koe.

Tau mai to waka i waho o te moana,
E hura o kanohi ki te ao whakakaka,⁷
Ki te ao kahupapa i runga o Hikumutu.⁸
Ma te hau moana e homai ki uta ra,
Kia tohu ake au he marino ukiuki,⁹ i.

¹E hika: Ki te T. Turi 46, "E Tako"

²Nga wai weherua: Ko nga wehe o Waitekaha wai.

³Waingaro: He roto kei Waitekaha.

⁴E hika: Pera ano i nama I.

⁵Kainga rua: No te wa o te whakapono nei—Te rua o nga kainga, te rangi. Kei te whakatauki ra, "Ka mate kainga tahi, ka ora kainga rua."

⁶Mutu: He kainga whakamutunga ka wehe ai i te ao.

⁷Whakakaka: Ki te W.D5, he ahua whakairo.

⁸Hikumutu: Kei te ngaro tenei.

⁹Ukiuki: Ki etahi 'hukihuki' engari ko te 'ukiuki' te mea tika.

172.—HE WAIATA TANGI.

Na Tutemahurangi.

(N'Haua).

Na Te Taite Te Tomo i whakamarama.

Ko Tutemahurangi no Ngati-Haua i Taumarunui ra. He tangi tenei nana mo tana tamaiti mo Te Hokio, i wera i te haerenga o ona matua ki Whanganui k i te hi tuna.

Na Riwai Te Ruakirikiri, mokopuna a Tutemahurangi, i korero ki a Te Taite.

(Ref.: Taite 40).

Tai o Koroki, e i,
Tangi whakapuai, whakaraorao ana,
Ki roto Mangawai.
Patua te kakara nga uru¹ tawairiki.
E Tama! Ngaro noa i roto i a Pipori,
Kihai koe i uhia ki te kahu patiki,
Ki te po whakarua, kia hoki mai ai
To tira ki Wairau, na i....

Ngaro noa taku tau i te huakanga ata,
Te whakarewanga mai te tara ki Whakaahu,²
Hokio,³ manu ra e huhu i te rangi.
E tia taku ipo ka warea e te moe.
E piki, e tama, te ara o Tawhaki
He ara kai ariki, na i...

Hoiaia to tapuae ko te ihi o Tu,
Tenei to maro ki whitikia atu
Koutu⁴ wharawhara, kia pai atu koe
Te whakawaia mai te wahine⁵ Oti-Rua,
I te kapa ka whati i runga o Taniko,
Ki to matua ra, kia turia koe
Te whare o Uenuku, kia horahia iho
Ki te takapau kura,
Ki te putahi ki a Rehua, e i..

Taku pohoi toroa ka rehua e te kohu;
Taku ate hoki ra he rau nga mahara
I tokotokona ai e nuku kia mamao.
Me tauhi koe ki te wai taramea,
Kia kaukau koe i te wai o Mapuna,
He wai puna tea, na i..

Taku tiki pounamu ko te huanga anake;
Taku koko tangiwai ka motu i te taringa;
Taku rake⁶ tihauora nau i tamoe,
Moeke ana koe i raro i te reinga.
Me uta atu koe ki te waka rangaranga;
'A ura to kiri, me wai titoki,
Hei kaukau ake i te hono mokai,
Ake a te hoa: tirohia iho ra
Taku kahui tara, tena whanatu na.
Whaowhaoa mai ra to takapu iti
Ki te kai o te wai, na i..

Me kahi e au te kora⁷ o Mahuika.
I hurihuria ai to kiri haepapa.
To uru makaka ka pua-e te hau.
Taku tamaiti, e i!

¹Uru tawairiki: E rua nga ahua tawai, he mangu tetahi, he ma tetahi, he ngongohe nga rau. Ko te mea ma te uru tawairiki.

²Whakaahu: Kei roto o Whanganui, he whenua.

³Hokio: Ko te tamaiti.

⁴Koutu wharawhara: Ko nga aweketuku, nga pare o te keke.

⁵Oti-Rua: Ngati-Ruaka no Whanganui me Hiruharama, &c.

⁶Rake tihauora: Ko te rake he pu rakau, he pu iwi ranei.

Ko te tihauora he momo ti kouka nei.

⁷Kora o Mahuika: He ahi.

173.—HE TANGI.

Na Takuira.

(N'Tuwharetoa).

Na Te Taite te Tomo i whakamarama.

He tuahine turanga whanau a Takuira ki a Te Kohika, papa o te Rerehau. Te ki a Te Taite ko tana rongo i Tarawera a Takieira i te wa i mate ai a Te Kohika. I tangihia ki Tutakamoana, i te takiwa o Te Tihoi, i mua o te taenga mai o te whakapono ki Taupo.

(Ref.: Taite 48).

Tera Taupo whakaipuipu ana
Karanga kei raro te tihi o Ohou,¹ e.
Me mihi marire, me tangi roimata
He mea kinawai² na, he au kino i roto.
Tera te pohatu ka hapainga ki runga,
Ko te tauarai ki te hoa i te mate.
Me tapapa iho ki te toka waiapu,
Hei haehae iho i te kiri ka tokia,
Hei whakangata ake mo te kino i ahau,
E maringi noa nei te roimata i aku kamo.
Te ai he matawha. hei kopare ake
I te mate hauora mo te wai e rere.
Ina te onge hanga ka turuki. ka paneke;
Neke tonu atu koe ki raro o nga muri.
Huri mai to aro, ka mihi mamao mai
Ki te iwi mokai, nau i huri iho,
Taka hokai ana koe.

Tirohia iho ra te timunga o te tai;
Ka mawhe nga rimu ka tuku ai i a koe
Ki te rua, e mutu ai to kite mai i te iwi,
I te toka tu iho i runga i Tirau³
I te wai kaukau i Taupo ra ia;
He tiherunga hoe na Tuwharetoa.
E Heu⁴ i te Rapa! Ahu atu te titiro
Te tihi o Tongariro: tera pea ia
Ka tatu whakararo ki te Pukeronaki.⁵
Tera e hoki mai kia matou ra,
E pokaku noa nei te tihi o Pureora,⁶
Marakerake ana, e!

¹Ohou: Kei te taha tonu o Titiraupenga.

²Kinawai: He konatu no roto i te ngakau i te mamae. Tera te pao a Paekiri (f), "Na wai ra te tinana ka kinawai noa iho; i te tangi nui mo Porourangi e."

³Tirau: Ko Titiraupenga. Tirohia te waiata 41.

⁴E Heu: Ko Te Heuheu Tukino II, i horoa ra ki Te Rapa i Tokaanu.

⁵Pukeronaki: Tirohia te waiata 43.

⁶Pureora: Kei Hurakia.

174.—HE TANGI MO TUTERANGIWHAKATAKA.

Na Te Ririhoko.

(Te Ati-awa).

Na Te Taite Te Tomo i whakamarama.

I taia te waiata nei ki te pukapuka a Hori Kerei 'Nga Moteatea' p. 109. Na Te Ati-awa tenei waiata. Ko Te Ririhoko no Te Ati-awa. I mate a Tuterangiwhakataka ki Hereheretaura, e tata ana ki te wahi e kiia nei e te pakeha ko Tawa Flat, e tata ana ki te moana. I mate ia i a Ngati Raukawa. No Te Ati-awa ia, a no Nga-Rauru; a ko tetahi wahi ona no Ngati-Kura, no roto o Whanganui.

(Ref.: M. 109).

'A taka nga po i runga o Tararua,¹

Ko te tohu o te mate;

Ohore te mauri te hinganga o te hoa.

Ki au, e pa, kia a waiho koe

Hei whakahau riri kei o matua

I te nui Ati-kura.²

E tama whakaaro kore kei o teina!

'A whitikia koe te kiri o Arawhiti³

Ka whakahoro ki raro.

Ma o tuahine mana e takiri

Ki te muka i mirimiri,⁴

Ki te hana⁵ i rere mai,

Ka tipare koa.

'A tiaia koe te manu o tawhiti,

Te manu a te tupua.

Taratara mai ra te uru o te makau,

'A heru, ka pai, ka puta ki waho ra.

'A pai atu koe ki te huinga ngutu,

'A tititi koe te manu a⁶ Koreke,

Te au ki Wharo.⁷

He toroa inoingo⁸ no waho i te moana.

Ki au, e pa, kia a waiho koe

Mo nga riri ki waho ra,

Mo roto i a Kapiti.⁹

Nau i a waiho to kahu i te whare,

Hei matakitaki ma Ngati-Ngarongo,¹¹

To kahu. e Tu,¹⁰ ki te kapa haerenga,

Kia whakarukuruku te one i Waikawa,¹²

Ma Ngati-te-Ihihi.¹³

- ¹Tararua: Ko te pae maunga e takoto i te taha tonga o Ruahine.
²Ati-Kura: No Ngati-Kura, he hapu no Whanganui e noho ra i Hiruharama tae atu ki Pipiriki.
³Arawhiti: Kei te ngaro tenei.
⁴Mirimiri: He mea tamiro.
⁵Hana: Ko te para o te muka.
⁶Te manu a Koreke: Ko te manu a Ruaputahanga (no Waikato, no Taranaki) i tukutuku ai i te taenga mai o Rongo-whakaata ki te hari mai i tana tamahine i a Rongopopoia.
⁷Wharo: He one, he takutai kei Moeatoa, i runga mai o Kawhia.
⁸Ingoingo: Ki etahi he taingoingo, he kopatapata.
⁹Kapiti: Ko te motu i waho o Otaki.
¹⁰Tu: Ko te tangata mona te waiata nei.
¹¹Ngati-Ngarongo: He ingo atawhito tera no Ngati-Raukawa; he tipuna a Ngarongo.
¹²Waikawa: Ko te one i Okatia, i te taha whakararo atu o Otaki.
¹³Ngati-te-Ihihi: He hapu no Ngati-Raukawa, noho ai i Waikawa i mua, kei Manakau i naianei.

175.- -HE TANGI MO TONA WHARE.

Na Te Uamairangi.

(Ngatiawa?)

I taia tenei waiata ki te pukapuka a Hori Kerei, 'Nga Moteatea' p. 105, a kei reira e kiia ana, he tangi na Te Uamairangi mo tona whare. I tuhia ano hoki e te Pihopa Wiremu ki tana pukapuka W.L.W. p. 82; a ko te whakamarama tenei kei reira:—

'No Uamairangi te whare e hanga ana ki Taupo. Hacre ana ia ki Tauranga ki te tiki whao hei whakairo mo tona whare. I a ia e moe ana ka unuhia atu e Ririwai i raro i tona mahunga ko te kakahu, ko nga whao. Katahi ka whai e Uamairangi, a ka rere tupon iho a Ririwai i runga i te pari: tu tonu te rae i te kowhatu, mate iho.'

I taia te waiata nei ki konei, he kimi atu i nga whakamarama. E kiia ana he tohunga whakairo a Te Uamairangi no Ngati-awa ki Whakatane, a ko Ririwai no Tuhoe. Kei te taha rawhiti o Taupo moana, kei raro atu o Te Hatepe te Pari-o-Ririwai.

(Ref.: M. 105, W.L.W. 82, W. 1/59).

E tu ra, e whare e.
 Ka mahue koe.
 Tarei ra, e te pepeke.²
 Whaihanga ra, e te tuturi,¹ e;
 Ka tau te tini o te Hakuturi³
 I tana tau, e,
 Ko te waraki⁴ tauranga ia:—
 "Rere mai te maramara. e.
 Koi hopiri, koi hotau;⁵
 Torotika! E tu te maota."
 Tahuna mai ki te ahi a Tane, ra,

Ko Tumutumu-whenua,⁶
 Ko Aneane-whenua,⁷ e,
 Tawhito mamate⁸
 Ki te umu o te whao o Hareana,
 Werohia te tao a Tangaroa, e,
 Tahe ana ana toto,
 He umu tao wewehi, e,
 He umu takaripo
 Ki te umu o te whao o Hareana.

E riri hoki au, e,
 Ki a Tane-mahuta¹⁰ i te wao;
 Kai te kotikoti au, e,
 I nga uaua o Papatuanuku,¹¹
 Nga tairo a Kupe,¹²
 Nga rori o te whare o Uenuku.¹³
 Kua mate ki te whanako, e,
 Ko Ngahe raua ko Koa,
 Ko Ringa raua ko Maka,¹⁴ e,
 Ko Whiro,¹⁵ ko Tamatekapua,¹⁶ e,
 Ko Tia,¹⁸ ko Ririwai,¹⁹
 Nana te whanako i Kaihinu ra, e,
 Rere noa i te pari ki Otutauira,²⁰ e,
 Ka whakatupetia.
 Whatiwhati ana iwi,²¹
 Mau ana te tohu i te rae
 O Ririwai!

¹Tuturi: He pungawerewere.

²Pepeke: Ki te pakeha he 'beetle.'

³Hakuturi: Tirohia te korero o Rata me te Tini o Hakuturi kei 'Nga Mahi.'

⁴Waraki tauranga: He tau tipua.

⁵Hotau: Ki te M. 105 'whetau' ara kia kakama kia taha i te patu.

⁶Tumutumu-whenua: Ki te M. 105 'tunutunu whenua.'

⁷Aneane-whenua: Ki te 105 'anaana whenua.'

⁸Tawhito mamate, &c.: Ki te M. 105 he penei ke tenei me te rarangi i raro tata iho nei:—

Tahi tama mate ki te umu o te whao.

⁹He umu tao wewehi, &c.: Ki te M. 105 he penei enei rarangi e toru:—
 He umutao a wahi, e,
 He umu tao tararipa ki te tua
 Haere ana.

¹⁰Tane-mahuta: Ko te atua o te ngahere.

¹¹Papatuanuku: Ko te whenua nui nei.

¹²Tairo a Kupe: Tera kei te whakaoriori ra 'Pinetane te kura.'
 Ki whakangungua koe ki te kahikatoa
 Ki te tumatakuru, ki te taraongaonga'
 Nga tairo ra nahau e Kupe.

¹³Rori o te whare o Uenuku: Nga mea nana i mau ai te tatau o te whare o Uenuku.

¹⁴Ngahe, Kore, Ringa, Maka: Kei te ngaro enei.

¹⁵Whiro: E kiia ana e nga korero Maori ko te atua o nga whanako.

¹⁶Tamatekapua: Ko te tipuna o Te Arawa; nana i whanako a Ngatoro-irangi, te tohunga o Tainui, a nana hoki etahi atu mahi koroke.

- ¹⁷Houmaitawhiti: Ki nga whakapapa ko Tamatekapua, ko Tia, ko Houmaitawhiti he whanau tahi na Tuamatua.
¹⁸Tia: Kua korerotia ake ra.
¹⁹Ririwai: Ko te tangata nana i whanako te whao a Te Uamairangi.
²⁰Otutauira: Kei reira te pari o Ririwai.
²¹Whatiwhati, &c.: I mutu tonu ki tenei rarangi te mea i te M. 105.

176.—HE TANGI MO IRAWARU.

Na Hinauri.

(He waiata no nehera).

He mea tango mai i "Nga Mahi a Nga Tupuna."

He tuahine a Hina-uri no Maui-tikitiki-o-Taranga. ara Mauipotiki, he wahine ataahua. i moe i a Irawaru. Ka haere a Maui raua ko Irawaru ki te hi ika, kaore e mate te ika i a Maui, he ngongore no tana matau; engari a Irawaru, e mate ana i a ia te ika. He pena tonu i te ra, i te ra. No tetahi ra ka kai ano te ika, ka tawhiwhi a raua aho: na ka totohe i te moana, kei ta wai matau te ika. No te ekenga ake ka kitea kei ta Irawaru; ka kite hoki a Maui. he mea whakakaniwha tia a Irawaru e Maui, a meatia rawatia kia kai i te paru. Na, te matau a tera. Kei to raua taenga mai ki uta ka whakakurika whakamomori te wahine, a Hina-uri. ka haere ki te taha moana.

Ko te korero o Irawaru raua ko Maui te T. 19 me 20, moana tangi ai i te tangi nei. Ka mutu. ka tere haere ia i te Tuhoe: 939, a, kei te pukapuka a White "Ancient History of the Maori."

(Ref.: T. 21).

Tangi atu.

Tangi atu au

Ki te ninihi¹ nui o te moana.

Ki te Parata² nui o te moana,

Ki te Taniwha³ nui o te moana.

Ki te Paikea⁴ nui o te moana,

Kia hara mai.

Kia horomia Hina.

Ko Hina-whaka-ruru-taua.

Kei a rawea e koe;

Tutakina ki te rangi tauatia.

Whakamoe. whano!

Tangi atu.

Tangi atu au

Ki te pupu nui o te moana.

Ki te wareware⁵ nui o te moana.

Kia hara mai.

Kia horomia Hina.

Ko Hina-whaka-ruru-taua.

Kei a rawea e koe:

Tutakina ki te rangi tauatia

Makoe.⁶ whano!

He tai panuku.
 He tai panuku,
 He tai wheranu,⁷
 He tai wheranu,
 E Nuku, e moe nei;
 Ka riri koe, e koe,
 E Papa e moe nei,
 Ka riri koe, e koe,
 Tauia mai ra te papa o taku whare,
 Ko Hauhau-tu-ki-te-rangi,⁸
 He ra ka hinga,
 He ra ka newha,
 Ka tupeke Hina ki tai o Motu-tapu.⁹
 Uahatia taku manu i te rangi.
 He toroa,¹⁰ he karae,¹⁰ he taiko,¹¹
 Ko te manu tangi reo,
 Ki te muri wai o Wairarawa,¹²
 Turakina ka hinga ki te po uriuri.
 Turakina ka hinga ki te po whekerekere,¹³
 Ka takoto i muri wai whenua.
 Ka eke i ona irohia.¹⁴

¹Ninihi: He mango (Tirohia M. 264 me te W.D. 5)

²Parata: He taniwha no te moana nui. E kiia ana kei te hamamata-tanga, kei te kopinga ranei o tona waha i timu ai, i pari ai ranei te tai (W.D5). Whakaarohia te korero mo te hekenga o Te Arawa ki te korokoro o te Parata.

³Taniwha: He ika tupua e kiia ana kei te moana hohonu tona nohanga.

⁴Paieka: He tohoro.

⁵Wareware: E ki ana te W.D5 ko te "wharewhare" pea te mea tika, he momo pupu no te moana.

⁶Makoe: He 'makoi' pea, he pipi.

⁷Wheranu: He punehu no te wai. E kiia ana penei, "he waipuke ina hoki ka wheranu te wai, ka punehu."

⁸Hauhautukiterangi: Kei te ngaro tenei.

⁹Motu-tapu: Ko te kainga o Tinirau. I tangohia e Tinirau a Hinauri i a Ihu-atamai raua ko Ihu-wareware. (T. 24).

¹⁰Toroa / He manu no te moana.
 Karae)

¹¹Taiko: He kuia; He ruru-taiko. Ki te pakeha he *black petrel*

¹²Wairarawa: He kainga kei Hawaiki. I tere a Hinauri i te moana, a he maha nga ra ka pae ki Wairarawa.

¹³Whekerekere: Tino pouri; pouri kerekere.

¹⁴Irohia: Taurimatia, manaakitia.